

Recull bibliogràfic sobre la localització industrial a Catalunya

Per ROMÀ PUJADAS I RUBIES

Un recull dels estudis sobre la distribució territorial de la indústria catalana planteja un problema bastant seriós de delimitació, puix que una bona part de la bibliografia sobre la geografia, l'economia o la història econòmica de Catalunya tracta, d'una manera o altra, el tema de la indústria i la seva localització. Si bé hi ha poques monografies sobre la localització de la indústria catalana, es troba una quantitat important d'estudis on aquesta és un tema específic dins uns plantejaments més generals. Alguns treballs descriuen la distribució espacial de la indústria catalana; d'altres aprofundeixen en els factors condicionants de la seva localització; n'hi ha que analitzen el model territorial català, conformat en gran part per la concentració industrial en àrees determinades, integrant-ho en un debat més ampli sobre l'ordenació del territori. S'ha procurat incloure en aquest recull els estudis amb aquests plantejaments, però queden fora els que analitzen el procés d'industrialització català, així com els treballs d'estructura econòmica, quan la dimensió espacial apareix com una qüestió marginal. També han quedat fora els estudis urbans que analitzen els lligams entre implantació industrial i transformació de la ciutat. Malgrat la seva vinculació evident amb la localització industrial, seria més oportú incloure'ls en un recull específic sobre indústria i ciutat.

La llarga tradició dels estudis geogràfics

La geografia aporta una àmplia bibliografia a l'anàlisi de la localització de la indústria catalana; són els geògrafs els qui inicien l'interès pels temes de localització industrial. Molt sovint queden immersos en estudis regionals de caràcter més ampli, però en alguns casos és també tema monogràfic, como en els diferents assaigs de Pau Vila (1930-1932) sobre la localització de les indústries antigues a Catalunya.

Una àmplia documentació sobre la distribució territorial de la indústria catalana es troba a les diferents Geografies Generals de Catalunya que s'han publicat al llarg del segle. Cal esmentar la *Geografia General de Catalunya* de Francesc Carreras Candi (1908-1918), i, més recentment, la participació de Salvador Llobet a la *Geografia de Ca-*

talunya dirigida per Lluís Solé i Sabarís (1968-1974), i la de Carles Carreras (1983) a la *Gran Geografia Comarcal de Catalunya*.

Una bona part de l'aportació dels geògrafs s'inclou dins els estudis locals i comarcals dels quals es parla més endavant.

La localització industrial pren un caràcter interdisciplinari

Pot situar-se cap a la meitat dels anys seixanta la data d'inici d'una quantitat important de treballs sobre la localització industrial catalana, en els quals participen de manera considerable els economistes, que incorporen l'aspecte espacial a la seva anàlisi de la indústria. La majoria d'aquests treballs presenten alguns trets comuns.

1. Es preocupen per la quantificació de les dades industrials, malgrat la deficiència notòria de les fonts estadístiques disponibles. Les dades provenen de diverses fonts: els Cens d'assalariats de l'I.N.P. i de l'I.N.S.S., del Registre Industrial, dels diferents Censos i padrons d'habitants, del Cens Industrial de 1978, etc. Tot i que la disparitat de fonts estadístiques dificulta bastant les comparacions cronològiques, actualment es té un coneixement detallat de la distribució comarcal de la indústria i de la seva evolució recent.

2. Analitzen la distribució de la indústria a tot el territori català, utilitzant la divisió comarcal de la Generalitat republicana. El fet d'utilitzar la mateixa distribució territorial ha resultat avantatjós en la mesura que permet disposar actualment d'una sèrie històrica de més de vint anys sobre la distribució comarcal de la indústria catalana. La proliferació d'estudis basats en la divisió comarcal ha provocat, en certa manera, una reiteració excessiva de dades similars. La facilitat de disposar de la separació per comarques ha frenat també l'aparició d'estudis amb altres tipus de lectures del territori català, que podien haver estat fins i tot més interessants en l'anàlisi de la localització industrial: eixos de desenvolupament, front portuari, etc.

3. La majoria d'estudis utilitzen el bagatge metodològic proposat per W. Isard en *Métodos de Análisis Regional* (edicions anglesa de 1960). Els principals indicadors utilitzats són el *quocient de localització* (% de participació d'un sector dins la indústria comarcal dividit pel % de participació del mateix sector en el conjunt de la indústria catalana); el *coeficient d'especialització* (compara el perfil industrial d'una comarca, és a dir, la distribució sectorial de la seva indústria, amb el perfil sectorial del conjunt de la indústria catalana); el *coeficient de concentració sectorial* (compara la distribució comarcal d'un determinat sector amb la distribució comarcal del conjunt de la indústria). Alguns treballs introdueixen denominacions diferents dels indicadors esmentats, fet que crea una certa confusió a l'hora d'establir comparacions. També s'utilitzen sovint *indicadors de dinàmica*, els quals reflecteixen l'evolució i tendències de la distribució espacial de la indústria.

Entre els treballs més remarcables poden citar-se els següents: l'estudi de Rafael Pujol Marigot (1970) —*La localización de la industria en Cataluña*—, inclòs dins un treball més ampli sobre el desenvolupament industrial de Catalunya, dirigit per Joan Hortalà. De l'any 1978 són: *La industria a Catalunya*, d'Antoni Flos, Carles Gasòliba i Narcís Serra, en el qual pot trobar-se la distribució comarcal de l'ocupació industrial als anys 1964, 1970 i 1975; i *Economía y territorio en Cataluña*, d'Àngel Rodríguez i Ramon d'Alós-Moner, amb dades sobre la distribució comarcal de la població, la indústria i la renda. De l'any 1983 són dues publicacions que cal esmentar: el treball del Centre d'Estudis de Planificació (C.E.P.), dins l'obra més general *Reconeixement Territorial de*

Catalunya, i el capítol sobre la localització industrial, redactat per Antoni Flos, dins *L'economia de Catalunya d'avui i de demà*, del Servei d'Estudis del Banc de Bilbao.

L'abundància d'estudis dels dos darrers decennis ha permès avançar en la interpretació de l'organització territorial de Catalunya, constatant el model excessivament centralitzat de desenvolupament industrial, amb alguns trets territorials bàsics: la congestió de l'àrea metropolitana de Barcelona; el desenvolupament de l'Eix Costaner; el creixement del pol petroquímic de Tarragona, i la progressiva desertització d'una bona part de la Catalunya interior. Un bon nombre de treballs reflecteixen la preocupació per l'excessiva acumulació de l'àrea metropolitana de Barcelona; són més escasses, en canvi, les anàlisis dels factors de localització que han portat a la concentració, explicats normalment a partir d'economies d'aglomeració bastant difoses.

En definitiva, els treballs sobre localització industrial connecten sovint amb les propostes de política territorial que voldrien, per a Catalunya, un model més descentralitzat.

Els estudis sectorials

Una bona part dels estudis esmentats estan desagregats sectorialment, analitzant el comportament de les diferents branques industrials; són, en canvi, escassos els treballs sobre localització de sectors industrials específics. Existeix molta bibliografia que examina els diferents sectors industrials amb implantació a Catalunya, però en pocs casos es planteja el tema de la seva localització en el territori català.

Dins els estudis sectorials, cal destacar l'obra d'Ignasi Terrades (1981, 1983), sobre les colònies tèxtils, un dels exemples més reeixits d'anàlisi dels factors de localització.

Dins el ram metal·lúrgic, cal mencionar la publicació del CEAM (1966) *Tendencias y posibilidades de la siderometalurgia en Cataluña*, sens dubte una de les aportacions més importants a la divulgació de la teoria de la localització industrial. La indústria agroalimentària, amb algunes característiques diferenciades respecte al conjunt de la indústria (dispersió territorial més gran, proximitat a les matèries primeres agràries, etc.), ha estat objecte d'alguns estudis de localització específics, com el que va publicar Banca Catalana l'any 1971 o el capítol que li dedica Leon Benelbas a la seva *Economia agrària de Catalunya*.

Els estudis d'àmbit metropolità

La concentració industrial a l'àrea barcelonina ha donat lloc a nombrosos estudis, en els quals la preocupació es desplaça dels desequilibris comarcals anteriors cap a les qüestions urbanístiques, socials, etc., lligades a l'excessiva congestió. Qüestions com la creació i ocupació del sòl industrial, dotació d'infraestructures i equipaments, assentament de la població obrera immigrada, deseconomies d'escala produïdes per l'excessiva concentració industrial, apareixen en els estudis d'àmbit metropolità.

Entre les aportacions pioneres cal esmentar la taula rodona sobre Radicació industrial, organitzada pel CEAM l'any 1963, a la que J. Ros Hombravella actuà de coordinador. La Comissió Gestora de l'Àrea Metropolitana de Barcelona va endegar un estudi molt important d'anàlisi de la realitat metropolitana, primer pas d'allò que havia de ser una planificació territorial posterior, la qual, malauradament, però també comprensiblement per a l'època, mai no va dur-se a terme. Dins aquest estudi, l'anàlisi de la implantació industrial va tenir un lloc rellevant; com deia Narcís Serra (1975), «es

pretenia conèixer les interrelacions sectorials, distingint entre sectors motors, complementaris, inercials i autònoms». Va ser aquest un dels pocs estudis que va utilitzar les taules Input-Output de Catalunya de 1967 com a instrument d'anàlisi.

L'any 1972 va sortir un llibre del Servei d'Estudis del Banc Urquijo sobre la gènesi i problemàtica de l'àrea metropolitana; dins l'estudi es calculaven els coeficients de concentració sectorial a la comarca del Barcelonès; a més es plantejaven dos dels temes més constants a les anàlisis sobre localització industrial a l'àrea metropolitana: els sòls industrials i les tendències dels trasllats industrials. Els dos temes foren repesos anys més tard per Joaquim Clusa (1973, 1980), per encàrrec de la Corporació Metropolitana de Barcelona.

Cal esmentar també que la localització industrial a l'àrea metropolitana va ser el tema de la Tesi Doctoral de Josep M.ª Vidal Villa (1974), una de les poques dedicades a la problemàtica de la localització industrial a Catalunya, la qual va suposar una de les principals aportacions al debat teòric sobre aquesta qüestió.

El sòl industrial com a factor de localització

El tema del sòl industrial apareix en un nombre important de treballs sobre la localització industrial a Catalunya, analitzant-lo des de diferents perspectives: discussió teòrica sobre la funció incentivadora de la implantació industrial, considerant-lo, per tant, com a un factor important dins una política territorial redistribuïdora de la indústria; discussió sobre qüestions de qualificació urbanística; discussió sobre la competència pública o privada en la creació de nou sòl industrial, etc. Una bona part dels estudis de sòl industrial es plantegen la realització d'un inventari complet de sòl existent i el seu nivell real d'ocupació. Dins d'aquest tema s'ha d'incloure, tot i que es tracta d'un treball més ampli, l'estudi d'Ernest Lluch i Joan Gaspar (1972), sobre els preus del sòl a Catalunya. De l'any 1975 és l'estudi sobre la localització d'àrees industrials a Catalunya de Joaquim Margalef, encarregat pel Consorci de la Zona Franca. De l'any 1978 és un estudi similar realitzat per URBINCA, i de l'any 1980 el de SANTA M^a DE GALLECS, en el qual es troba un inventari exhaustiu del sòl industrial existent al país, la seva qualificació urbanística i el seu nivell d'ocupació.

No tots els treballs sobre sòl industrial abasten la totalitat del territori català; alguns es refereixen a àmbits més específics. A l'àmbit de l'àrea metropolitana cal remarcar l'estudi ja esmenat de Joaquim Clusa, en el qual es plantegen les tendències de localització dels trasllats industrials des de la Corporació Metropolitana, relacionant-los amb l'oferta del sòl industrial existent a la pròpia demarcació de la Corporació i a una corona més àmplia. A les comarques gironines va realitzar-se un estudi sobre l'oferta de sòl industrial existent (1974), a iniciativa de la Cambra de Comerç i Indústria de Girona.

Els estudis d'àmbit local i comarcal

Una font bibliogràfica fonamental sobre la localització industrial, la constitueixen els nombrosos estudis locals o comarcals que, des de bastant de temps enrera, vénen realitzant-se a Catalunya. Aquests estudis no acostumen a tractar monogràficament la localització d'una indústria, sinó que aquest tema queda inclòs dins una visió globalitzadora de l'àmbit territorial analitzat. Els estudis solen fer-se des de l'òptica dels geògrafs o dels economistes, però són cada vegada més nombroses les anàlisis de caràcter

interdisciplinari. Els índexs són, habitualment, bastant semblants, malgrat que el títol faci referència a una geografia comarcal o a una economia comarcal; acostumen a incloure, aquests treballs de tipus comarcal i regional, estudis del medi físic, condicionant la població, les diferents activitats productives, les infraestructures i equipaments existents, etc.

Malgrat no tractar-se de treballs específics sobre localització industrial, constitueixen un material bibliogràfic bàsic, donada la gran tradició d'aquests tipus d'estudis a Catalunya. Aquest recull bibliogràfic no pretén de recollir tots els estudis locals i comarcals realitzats al país, però sí, almenys, els que han tingut una projecció més notable.

Van ser els geògrafs els que van encetar els estudis d'àmbit local i comarcal. Poden mencionar-se els treballs de Pau Vila sobre la Cerdanya (1926), o el de Gonçal de Reparaz (fill) sobre la Plana de Vic (1928). Els anys cinquanta, la tesi doctoral de Joan Vilà Valentí sobre la comarca del Bages reinicià la tradició dels estudis comarcals. Des de finals dels anys seixanta s'assisteix a un veritable esclat d'estudis comarcals que encara dura actualment. Sovint, els treballs s'inclouen en col·leccions que intenten abastar una gran part o, fins i tot, la totalitat del territori català. Els treballs poden nèixer de l'impuls d'institucions de caire cultural, com és el cas del llibre *El Lluçanès* de Lluís Cassassas, dins la col·lecció de la Fundació Salvador Vives Casajuana, i d'entitats financeres, com Banca Catalana o la Caixa d'Estalvis de Catalunya, amb la seva sèrie d'economies comarcals. Més recentment, també de la Generalitat de Catalunya, amb les *Diagnòsis Comarcals*, que intenten combinar l'anàlisi més clàssica amb mesures de política territorial.

Dins els estudis comarcals, però amb certes peculiaritats, cal incloure els treballs sobre la *implantació industrial a les àrees d'alta muntanya*. Com en tantes altres qüestions, cal citar el treball pioner de Pau Vila amb el seu *Assaig de geografia de la muntanya* (1925). Els darrers anys, els estudis geogràfics i econòmics de les comarques de muntanya s'han multiplicat. Hi cal esmentar el treball de Maite Arqué, Àngela Garcia i Xavier Mateu: *La penetració del capitalisme a les comarques de l'Alt Pirineu*. Sovint, les anàlisis sobre implantació industrial a la muntanya van lligades a propostes de política territorial encaminades al redreçament d'unes àrees fortament regressives. En aquest sentit, cal citar la tesi doctoral de Modest Fluvià (1982): *Economia de muntanya. La pluriactivitat com a estratègia de desenvolupament*, així com diverses publicacions del Grup d'Estudis de l'Alt Pirineu.

La indústria i l'ordenació del territori català

Els estudis que relacionen la localització industrial amb la política territorial són cada vegada més nombrosos. En general, domina una proposta bastant difosa de reequilibri regional, que passaria; indubtablement, per una certa dispersió de l'activitat industrial, excessivament concentrada a l'àrea metropolitana de Barcelona. Aquest tipus d'anàlisi té un precedent clar en el *Regional Planning* que l'any 1932 van proposar els germans Rubió i Tudurí, en el qual es preveia ja la dispersió de la indústria, paral·lelament a una forta especialització comarcal.

En el debat sobre la Divisió Territorial de Catalunya, del qual Enric Lluch i Oriol Nel·lo han fet una exhaustiva recopilació, el tema de la localització industrial està present com un dels elements bàsics de l'organització territorial de Catalunya, però són mínimes les propostes concretes de distribució de la indústria. Cal esmentar el treball dirigit per Josep Serrano (1975): *Hipòtesis d'ordenació territorial de la regió catalana*, on

es fa una proposta concreta de dispersió de la indústria i d'especialització comarcal. Al treball de Lluís Casassas i Joaquim Clusa sobre l'organització territorial de Catalunya, a implantació industrial apareix com un dels elements definidors de l'organització del país; entre les variables que ajuden a definir el sistema de ciutats hi ha els desplaçaments per motiu de treball, essent bàsics els de tipus industrial. Implantació industrial i sistema de ciutats català ocupen un espai important a l'anàlisi territorial. Entre altres poden esmentar-se els treballs d'Anna Cabré i Isabel Pujadas sobre activitat econòmica i potencial demogràfic de les ciutats catalanes (1983), i el llibre de Pere Lleó, *Els atractius industrials de 29 ciutats catalanes*, visió del sistema de petites i mitjanes ciutats catalanes com a base territorial d'una implantació industrial descentralitzada. La confrontació Barcelona-ciutats catalanes entra de ple a l'anàlisi territorial recent, amb aportacions com les de Joan Busquets, *Macrocefàlia barcelonina o comarques catalanes* (1977), o de Lluís Casassas, *Barcelona i l'espai català*.

L'anàlisi de la localització industrial s'insereix plenament dins el debat del model territorial i de les mesures de política territorial encaminades al reequilibri comarcal i a la descongestió de l'àrea metropolitana barcelonina. L'Administració catalana participa activament en aquest procés, amb l'elaboració d'un cos legislatiu que recull, en bona part, aquest model territorial descentralitzat, que tenia una llarga tradició en les aportacions teòriques. Cal esmentar com a fites bàsiques les *Directrius i Esquema del Pla Territorial de Catalunya* (1980), la Llei d'Alta Muntanya (1983), i la Llei de Política Territorial (1983).

Un nou camp d'investigació s'ha obert amb les anàlisis d'industrialització endògena o industrialització amb iniciatives locals. Dins aquesta línia, citem el Simposium sobre Industrialització d'Àrees Rurals (S.I.A.R.), celebrat a València el 1983, on van haver aportacions sobre la industrialització endògena a Catalunya, com el treball d'Amadeu Petitbó i Antoni Soy referent a la comarca del Ripollès. En el mateix àmbit d'anàlisi cal mencionar l'aportació dels enginyers industrials que havien tingut alguna participació esporàdica en el tema de la localització industrial, principalment a través d'articles a la revista «Novatecnia», i que recentment han organitzat unes Jornades d'Indústria d'Iniciativa Local (1985), on el tema fonamental era un nou model d'industrialització basat en iniciatives endògenes, donats els pocs efectes difusors des de l'àrea industrial barcelonina a causa de la crisi econòmica.

El balanç de l'anàlisi de la localització industrial a Catalunya

Iniciada pels geògrafs, però amb incorporacions posteriors des d'altres àrees de coneixement, fet que li ha donat un clar caràcter interdisciplinari, la localització industrial disposa d'una àmplia bibliografia al nostre país. Els estudis s'han centrat bàsicament en la descripció de la distribució territorial de la indústria, analitzant, en alguns casos, els factors que l'han condicionada, i en la discussió del model territorial català resultant de la gran concentració industrial a l'àrea barcelonina i la conveniència d'una política territorial reequilibradora.

Els estudis monogràfics sobre localització industrial són escassos, i el tema queda inclòs dins una anàlisi més globalitzadora del territori. Això dificulta seriosament l'elaboració d'un recull bibliogràfic que, evidentment, no pot limitar-se a les poques monografies, però tampoc no es pot estendre a tota l'àmplia bibliografia geogràfica, econòmica, històrica de Catalunya, que, d'alguna manera, pot relacionar-se amb la localització de la indústria catalana.